

Scan deze QR code om de
lezingen te bekijken waarop
dit hoofdstuk gebaseerd is:

Microfinanciering: werkzaam instrument tegen armoede of loze belofte?

Loïc De Cannière

De coronapandemie is een uitgelezen moment om een balans op te maken van de impact van microfinanciering. Helpen microkredieten in de strijd tegen armoede in de lage-inkomenslanden? Zijn ze nuttig om mensen in armoede en kleine ondernemers door een crisisperiode te loodsen, zoals de huidige wereldwijde pandemie? Vanuit de praktijk bespreken we de mogelijkheden en de beperkingen van microfinanciering. We bekijken onder welke voorwaarden microfinanciering werkzaam kan zijn. We gaan in op kritiek van vooraanstaande onderzoekers.

In een ruimer perspectief bekijken we de bijdrage van de microfinancieringsbeweging tot het ontstaan van de zogenaamde impactinvesteringen. Financiële instellingen in Europa prijzen hun duurzame beleggingen en impactinvesteringfondsen bij hun klanten aan. We beschrijven hoe microfinanciering wellicht de discrete wegbereider voor dit ruimere universum van impactinvesteringen is geweest.

1. Hooggespannen verwachtingen

Microfinanciering kende in het begin van de eenentwintigste eeuw een steile opgang omdat het als een veelbelovend instrument in de strijd tegen armoede werd gezien. Mohamed Yunus, de Nobelprijswinnaar voor de Vrede (2006) en de oprichter van de Grameen Bank in Bangladesh, verklaarde geestdriftig dat microfinanciering de armoede weldra naar een museum zou verwijzen (The Guardian 2006). In de daaropvolgende jaren belandde de microfinancieringssector in een ernstige systeemcrisis, onder meer in India, Bosnië-Herzegovina, Nicaragua, Marokko, Senegal en Azerbeidzjan (Guérin, Labie & Servet 2015). In sommige regio's raakten micro-ondernemers onder de schulden bedolven, omdat de microfinancieringsinstellingen (MFI's) de terugbetalingscapaciteit van hun klanten hadden overschat.

Dat leidde tot grootschalige, collectieve wanbetalingen die uitmondde in drama's en soms in zelfmoorden. Als reactie daarop spande de microfinancieringssector zich in om zijn producten en processen te verbeteren. De te hooggespannen verwachtingen inzake armoedebestrijding werden teruggeschroefd. In vele landen werd de regelgeving inzake microfinanciering aangescherpt.

2. Voorwaarden voor werkzame microfinanciering

Incofin investeert sinds twintig jaar in microfinancieringsinstellingen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (320 MFI's in 65 landen). Deze instellingen financieren op hun beurt een totaal van 46 miljoen eindklanten (micro-ondernemers). Bij Incofin hebben we geleerd dat microfinanciering geen wondermiddel tegen armoede is. Bovendien bereiken microfinancieringsinstellingen vaak niet de allerarmsten. Maar microfinanciering kan – indien op een juiste wijze aan mensen met een laag inkomen aangeboden – een duw in de rug geven en wel degelijk een perspectief op een waardiger leven bieden. Dat hebben we begrepen door systematisch de sociale performantie van de microfinancieringsinstellingen op te volgen, te documenteren, te analyseren, te bevragen en de juiste aanpak van deze instellingen aan te moeten moedigen.

Microfinanciering kan op vier vlakken een positieve impact tot stand brengen:

1. Microkredieten verschaffen gezinnen een inkomensbuffer en vlakken de volatiliteit van hun inkomens- en bestedingspatroon af. In tijden van stress, wanneer het inkomen vermindert of wegvalt (ziekte, ongeluk, brand, diefstal, rellen), bieden microkredieten soelaas omdat het gezin dankzij het microkrediet deze periode kan overbruggen. Dat was ook het geval in de coronacrisis. Talrijke microfinancieringsinstellingen hebben hun klanten bijgestaan door hen op een flexibele wijze betalingsuitstel toe te staan. In sommige gevallen konden de klanten die tijdelijk zonder inkomen vielen een extra krediet verkrijgen.
2. Microfinanciering ondersteunt dankzij de terbeschikkingstelling van werkkapitaal de dynamiek van micro-ondernemers bij de uitbouw van hun kleinschalige economische bedrijvigheden. Boeren krijgen toegang tot broodnodige voorooftfinanciering. In vele gevallen is het microkrediet een groeikatalysator voor de micro-onderneming of de landbouwactiviteit.
3. Het verkrijgen van een microkrediet verschaft de ondernemer een psychologische aanmoediging. Vanuit een kwalitatief perspectief groeien microfinancie-

ringsklanten in zelfvertrouwen en ervaren ze respect. Het sterke aandeel van vrouwen in microfinanciering kan een positieve impact op het genderevenwicht uitoefenen.

4. Microfinancieringsinstellingen functioneren als een platform van waarop een ruimer palet aan financiële diensten voor mensen aan de basis van de inkomenspiramide wordt aangeboden. We gaan daar verder nog dieper op in.

De hiervoor vermelde positieve impact komt niet vanzelf tot stand. Opdat een microfinancieringsinstelling een positieve en relevante impact op micro-ondernemers kan hebben, moeten verschillende voorwaarden tegelijkertijd zijn vervuld:

1. Het is essentieel dat microfinancieringsinstellingen een grote verantwoordelijkheidszin aan de dag leggen bij de toekenning van microkredieten. Hun klanten zijn kwetsbaar omdat ze minder goed zijn opgeleid, omdat ze over een beperkte kennis inzake financiële diensten beschikken, omdat de financiële weerbaarheid van hun bedrijfje en dus hun onderhandelingscapaciteit beperkt is en omdat ze aan tal van externe risico's zijn blootgesteld (slechte oogst, ziekte). De bekommernis om het welzijn en de vooruitgang van de klanten moet bij de microfinancieringsinstellingen centraal staan. De verleiding om klanten te misbruiken en hen een zo groot mogelijk kredietbedrag op te solferen, loert om de hoek. De oorzaak van de Indiase microfinancieringscrisis in 2010 was onder meer te wijten aan een ongebreidelde winstbejag ten nadele van de klanten. De microfinancieringsinstellingen waren vooral belust op de groei van de leningenportefeuille. Ze waren niet bekommerd om de ontplooiing en het welzijn van hun klanten. Uiteraard moeten microfinancieringsinstellingen over hun eigen financiële duurzaamheid waken. Maar de sector is niet gebaat bij winstmaximaliserende instellingen, die het belang van winst voor dat van hun klanten plaatsen (de zogenaamde 'haaien'). Meer dan in andere economische sectoren zijn de sociale missie van deze instellingen en de ethische ingesteldheid van de bedrijfsleiding ervan cruciaal voor het tot stand brengen van een positieve impact. Bij ontstentenis daarvan kan de werking van een microfinancieringsinstelling schadelijk zijn.
2. De microfinancieringsinstellingen moeten erover waken dat microkredieten op maat worden toegediend. Dat kan enkel wanneer ze de financiële situatie van hun klanten zorgvuldig analyseren en het toegekende kredietbedrag aan de specifieke situatie van de micro-ondernemers aanpassen. Het mag noch te

klein (irrelevant), noch te groot (versmachtend) zijn. Niet alle micro-ondernemingen zijn in staat een krediet te absorberen. Het aflossingsschema van het microkrediet (bedragen, termijn, terugbetalingsfrequentie) moet aan de terugbetalingscapaciteit van de micro-onderneming zijn aangepast. De aangerekende intrestvoet moet redelijk zijn. Het microkrediet behoort een hefboom te zijn voor de ondernemingsactiviteiten van de micro-ondernemer, zodat die per saldo zijn omzet en rentabiliteit kan verhogen. Een microkrediet kan een kleine handelaar in staat stellen om meer koopwaar in te slaan, zijn omzet- en verkoopcijfers te verbeteren en een hogere winst te realiseren. Maar de injectie van een microkrediet dient correct gekalibreerd te zijn opdat het groeiproces van de kleine onderneming, hoe bescheiden ook, succesvol kan zijn. Het krediet mag geen strop om de hals worden. Aangezien de micro-ondernemingen vaak informeel zijn en ze er slechts een rudimentaire boekhouding op na houden, zullen de microfinancieringsinstellingen het optimale kredietbedrag moeten bepalen aan de hand van de meting en analyse van de voorraden, omzet, kosten en winstgevendheid. Dat vereist inspanning en moeite. Zich niet in deze analyse verdiepen, is gemakzuchtig en schadelijk.

3. Microfinancieringsinstellingen moeten financiële diensten ontwikkelen, die zo goed mogelijk aan de noden van hun klanten beantwoorden. Daarbij dienen deze instellingen inventief, ondernemend en creatief te werk te gaan. Ze brengen het best via onderzoek en enquêtes de behoeften en voorkeuren van hun klanten in kaart en ontwikkelen aangepaste producten die hun klanten ten goede komen, ook al vertegenwoordigen ze eventueel een groter risico of toegenomen kosten voor de microfinancieringsinstelling. Een klassiek voorbeeld is de geleidelijke vervanging van de solidaire groepskredieten door individuele kredieten. De traditionele groepskredieten, die nog vaak voor kleinere kredietbedragen gehanteerd worden, zijn weliswaar een product dat massaal en goedkoop kan worden uitgerold. Maar het vertoont ook nadelen: de klanten nemen verplicht deel aan de wekelijkse of maandelijkse vergaderingen van hun groep en laten ondertussen noodzakelijkerwijze hun bedrijfjes voor een halve dag in de steek; het kredietbedrag wordt slechts vrij summier geanalyseerd; bij wanbetaling door één lid van de groep moeten de andere leden bijspringen, wat aanleiding geeft tot onrechtvaardige situaties. Om al die redenen verkozen klanten mettertijd de individuele kredieten, die meer op maat gesneden zijn.
4. De beste microfinancieringsinstellingen ontwikkelen systemen die de economische situatie van hun klanten over de tijd heen meten en opvolgen (meting van 'outcome'). Op basis daarvan kan de instelling nagaan of ze haar sociale

missie vervult. De metingen kunnen belangwekkende informatie aan het licht brengen, zoals een ontbrekend aanbod van aangepaste producten in bepaalde regio's of voor bepaalde groepen (bijvoorbeeld vrouwen). Bij Incofin ondersteunen we de uitbouw van deze meetsystemen met zogenaamde technische assistentie.

Sommige microfinancieringsinstellingen beantwoorden op een uitgelezen wijze aan de hiervoor vermelde voorwaarden. Een mooi voorbeeld is AMK uit Cambodja, waarvan Incofin in de periode 2013-2018 aandeelhouder was. AMK telt 1,3 miljoen klanten, van wie 369 000 kredietnemers. Meer dan 95% van de klanten van AMK woont in landelijke gebieden. Hun gemiddelde krediet bedraagt 968 dollar. Hoewel de klanten van vele Cambodjaanse microfinancieringsinstellingen door overmatige schuldenlast geplaagd worden, is AMK er door een doorgedreven analyse in geslaagd om zijn klanten daarvan te vrijwaren. AMK ontwikkelde faire praktijken voor de invordering van achterstallige kredieten en wint geen hypotheek op grondeigendom uit. Deze microfinancieringsinstelling ontwikkelde bijzondere financiële producten: een pensioen voor alleenstaande vrouwen en een oogstverzekering. AMK past een positieve discriminatie ten gunste van vrouwelijke klanten en medewerkers toe.

3. Kritiek van Duflo en Banerjee

In de Belgische media werd aandacht besteed aan de kritiek op microfinanciering door de MIT-professoren Duflo en Banerjee, Nobelprijswinnaars voor de Economie in 2019 (De Tijd 2020). Het is gepast om hun kritiek aandachtig te lezen.

Beide onderzoekers hebben uitgebreid statistisch onderzoek verricht naar de impact van microfinanciering op de mikrokredietklanten. Ze wilden weten of microfinanciering haar traditionele beloften waarmaakt. Ze analyseerden onder meer de Indiase microfinancieringsinstelling Spandana (Duflo & Banerjee 2012). Zij volgden gedurende achttien maanden microfinancieringsklanten van deze grote instelling uit Hyderabad en vergeleken ze met een soortgelijke groep die geen klant van deze microfinancieringsinstelling was (de 'controlegroep'). Ze onderzochten de evolutie van de bestedingspatronen en het ondernemingsgedrag van de microfinancieringsklanten. Microfinancieringsinstellingen beweren doorgaans dat microfinanciering het lot van vrouwen verbetert. Ze vonden daarvan geen bewijs. Noch vonden ze een positieve impact op de uitgaven voor gezondheid of opvoeding van de kinderen. Maar ze stelden wél vast dat de microfinancieringsklanten meer kleine

ondernemingen hadden opgestart dan de controlegroep. Samenvattend waren ze van oordeel dat microfinanciering wel degelijk werkt, zij het op een bescheiden wijze:

As economists, we were quite pleased with these results: The main objective of microfinance seemed to have been achieved. It was not miraculous, but it was working. (...) In our minds, microcredit has earned its rightful place as one of the key instruments in the fight against poverty. (Duflo & Banerjee 2012: 171)

Duflo en Banerjee maken gebruik van *randomized control trials* (RCT's) om de mogelijke impact van microfinanciering te meten. Dat is een statistische methode die in de geneesmiddelenindustrie gangbaar is. De methode wordt aangewend om het effect van medicijnen (of van een nieuw vaccin) te testen door mensen die het middel toegediend kregen, maar arbitrair geselecteerd werden ('at random'), te vergelijken met een controlegroep van mensen die het middel niet kregen. Analyse van de statistisch relevante verschillen moet de werkzaamheid van het toegediende middel aantonen. Toegepast op microfinanciering vergelijken Duflo en Banerjee een groep microfinancieringsklanten met een controlegroep die geen toegang heeft tot microfinanciering.

Het wetenschappelijke werk van Duflo en Banerjee verdient alle respect. Het zet aan tot bescheidenheid en stimuleert microfinancieringsinstellingen om goed na te denken hoe ze een reële impact tot stand kunnen brengen. Maar men kan ook een aantal kanttekeningen bij de methodologie van Duflo en Banerjee plaatsen. Wanneer men de resultaten van de *randomized control trials* erop naleest, dan valt op hoe kort de periode van de waarnemingen is. Vaak gaat het om een observatieperiode van twaalf tot achttien maanden. Vanuit de praktijk (toegegeven, anekdotisch vastgesteld) zien we dat de positieve impact van financiële inclusie op de gebruikers over een langere termijn kan lopen, zelfs tot bij de volgende generatie.

Het overgrote deel van hun onderzoek naar microfinanciering beperkt zich tot Indiase microfinancieringsinstellingen. Dat zijn instellingen die van rechtswege een zeer beperkt productengamma hanteren en geen andere diensten buiten traditionele microkredieten mogen aanbieden. Bovendien passen de Indiase microfinancieringsinstellingen hoofdzakelijk groepskredieten toe. Nochtans is de microfinancieringssector zich sinds verschillende decennia veeleer op individuele kredieten gaan toeleggen: die kunnen veel beter op de individuele behoeften van de kredietnemer afgestemd worden.

Ten slotte is er vanuit academische hoek fundamentele kritiek gerezen op het gebruik van *randomized control trials* in de sector van de ontwikkelingseconomie (Bédécarrats, Guérin & Roubaud 2020). De methodologie zou de complexiteit van het onderliggende proces niet vatten en zelfs ongeschikt zijn.

4. Van microfinanciering naar financiële inclusie

Het traditionele model van ‘microkredieten’ heeft de voorbije decennia steeds meer ruim baan gemaakt voor een uitgebreidere benadering van ‘financiële inclusie’: een concept waarbij een breed gamma van financiële producten en diensten aan een omvattende waaier van lage-inkomensklanten verschaft wordt. Zo zijn aangepaste spaarproducten een cruciaal instrument voor de opbouw van het gezinsvermogen. Goede spaarproducten zijn wellicht belangrijker dan microkredieten (Armendáriz & Labie 2011: 504). Vele microfinancieringsinstellingen zijn in de loop van de jaren ook spaarinstellingen geworden (behalve in India, waar ze geen spaarproducten mogen aanbieden, tenzij via het zogenaamde verplichte sparen als voorwaarde voor toegang tot microkrediet). Daarnaast hebben microfinancieringsinstellingen ook bijgedragen tot een fenomenale verbetering van het betalingsverkeer, vaak via mobiele telefonie. De digitalisering van het betalingsverkeer draagt bij tot gemakkelijkere en veiligere betalingen. Tien jaar geleden moesten microkredietklanten de periodieke afbetalingen van hun leningen in cash in het kantoor van de microfinancieringsinstelling verrichten. Vandaag verlopen de afbetalingen grotendeels digitaal. Andere voorbeelden van de uitbreiding van het financiële productengamma omvatten kredieten voor huisvesting, landbouw, onderwijs, water en hygiëne, en de hiervoor vermelde pensioen- en oogstverzekering.

Bovendien richt de sector van de ‘financiële inclusie’ zich – voorbij de micro-ondernemingen – ook tot kleine en middelgrote ondernemingen, waarvan de impact verder reikt dan die van individuele micro-ondernemers, onder meer door de door hen gecreëerde tewerkstelling. De kmo-sector is in vele regio’s een groeimotor. In Afrika dragen kmo’s het meest tot werkgelegenheidscreatie bij.

5. Microfinanciering als laboratorium voor impactinvesteringen

Sociale investeerders hebben in de loop der jaren steeds meer belangstelling getoond voor nieuwe investeringsdomeinen buiten de traditionele microfinanciering. Zo is er meer interesse voor de financiering van bedrijven in de landbouwketen die kleine boeren toegang verschaffen tot ruime afzetmarkten. Zulke bedrijven omvatten landbouwcoöperatieven en ondernemingen die landbouwproducten bij kleine boeren opkopen en die (al dan niet na verwerking) in de commerciële voedselketen verder vermarkten. Deze coöperatieven en wederverkopers vertegenwoordigen economische activiteiten met een grote impact op de economische situatie van lage-inkomensgroepen. Andere nieuwe segmenten in ontluikende economieën waarvoor sociale investeerders belangstelling toonden, zijn onder meer hernieuwbare energie, huisvesting en gezondheidszorg. De verzamelnaam voor investeringen in dit soort activiteiten luidt ‘impactinvesteringen’. De term werd in 2010 geïntroduceerd in een gezamenlijke studie van de zakenbank JP Morgan, de Rockefeller Foundation en het Global Impact Investing Network (2010: 5). Impactinvesteringen verwijzen naar investeringen die bovenop financiële rentabiliteit bewust een positieve sociale of ecologische impact nastreven.

Volgens een recente enquête bedroeg het totale volume aan impactinvesteringen (hoofdzakelijk door Europese en Amerikaanse investeerders) in 2020 715 miljard dollar. Daarvan was 43% (of 307 miljard dollar) in ontluikende economieën geïnvesteerd (Global Impact Investing Network 2020: 4). Investerings in microfinanciering vertegenwoordigden in 2020 nog slechts 8% van de impactinvesteringen.

Decennia aan ervaring met het investeringstraject in microfinanciering hebben deze nieuwe investeringsdomeinen mogelijk gemaakt. Bij Incofin zijn wij ervan overtuigd dat microfinanciering als een laboratorium voor impactinvesteringen heeft gefunctioneerd, waarbij het ‘experiment microfinanciering’ werd uitgetoetst en goed werd bevonden voor replicatie in andere sectoren. Inderdaad, met microfinanciering werd aangetoond dat het mogelijk is om in ‘ontwikkelingslanden’ te investeren. Sterker nog, het model van microfinanciering zelf bewees dat het mogelijk is om ‘rendabele economische activiteiten te ontplooiën’ met mensen aan de basis van de sociaal-economische piramide. Ten slotte toonde het model aan dat het mogelijk is om (een bescheiden) financiële rendabiliteit met impact te combineren.

Naast de ondersteunende rol voor kleine ondernemers en ondanks alle beperkingen eigen aan het instrument heeft microfinanciering de weg geëffend voor het minstens zo relevante en beloftevolle universum van impactinvesteringen.

"Met microfinanciering werd aangetoond dat het mogelijk is om in 'ontwikkelingslanden' te investeren en om 'rendabele economische activiteiten te ontplooien' met mensen aan de basis van de sociaal-economische piramide."

Literatuur

- Armendáriz, B. & Labie, M. (2011). *The Handbook of Microfinance*. Singapore: World Scientific.
- Banerjee, A. & Duflo, E. (2011). *Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty* (p. 171). New York: Publicaffairs.
- Bédécarrats, F., Guérin, I., & Roubaud, F. (2020). *Randomized Control Trials in the Field of Development*. Oxford: Oxford University Press.
- Broomhall, K. (2006, 13 okt.). The Nobel Winner Who Wanted to Make Poverty a Museum Piece. *The Guardian*.
- Global Impact Investing Network. (2020). *Annual Impact Investor Survey 2020*.
- Guérin, I., Labie, M., & Servet, J.-M. (2015). *The Crises of Microcredit*. London: Zed Books.
- JP Morgan, The Rockefeller Foundation, Global Impact Investing Network. (2010). *Impact Investments: An Emerging Asset Class*.
- Vanlommel, S. (2020, 10 okt.). Vertrouw geen economen die voor banken werken. *De Tijd*.